

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING AQLIY VA INTELEKTUAL
RIVOJLANISHIDA HISOBGA OLINISHI KERAK BO'LGAN PEDAGOGIK
IMKONIYATLAR**

Xusanova Sadoqat Akmaljon qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalish
2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va intellektual rivojlanishida hisobga olinishi kerak bo'lgan pedagogik imkoniyatlar mazmuni bilan tanishtirish, o'rganish jarayonni tashkil etishga bag'ishlangan.*

Kalit so'zlar: *aqliy rivojlanishi, intellektual rivojlanish, psixologik- pedagogik tadqiqotlar, qoidalar, qonuniyatlar, sistemalar.*

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ, КОТОРЫЕ СЛЕДУЕТ УЧИТЫВАТЬ
В УМСТВЕННО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНИКА**

Хусанова Садокат Акмалжоновна

*Наманганский государственный педагогический институт, педагогический
факультет, студентка 2 ступени дошкольного образования*

Аннотация: *Данная статья посвящена ознакомлению с содержанием педагогических возможностей, которые следует учитывать в умственном и интеллектуальном развитии детей дошкольного возраста, организации процесса обучения.*

Ключевые слова: *психическое развитие, интеллектуальное развитие, психолого-педагогические исследования, правила, законы, системы.*

**PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES THAT SHOULD BE TAKEN INTO ACCOUNT
IN THE MENTAL AND INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL
CHILDREN**

Khusanova Sadokat Akmaljonovna

*Namangan State Pedagogical Institute, Faculty of Pedagogy, student of the 2nd stage of
pre-school education*

Annotation: *This article is dedicated to introducing the content of pedagogical opportunities that should be taken into account in the mental and intellectual development of preschool children, organizing the learning process.*

Key words: *mental development, intellectual development, psychological-pedagogical research, rules, laws, systems.*

Har bir ota-ona o'z farzandining aqlli bo'lishini xohlaydi, shuning uchun o'qish, hisoblash va yozishni o'rgatishning turli usullari va mashqlari bugungi kunda deyarli tug'ilishdan juda mashhur. Ammo shuni tushunish kerakki, bolaning aqliy rivojlanishi nafaqat ma'lum bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni shakllantirishdir. Bugungi kunda ushbu kontseptsiyaga chuqurroq ma'no berilgan, chunki bolalarda kognitiv faollikni faollashtirish va fikrlash jarayonlarini rivojlantirish muhimroqdir. Bolaning intellektual rivojlanish bosqichlari Tug'ilgandan boshlab, bolalar bir-biridan farq qiladi, chunki ular turli xil fiziologik va psixologik moyilliklarga ega. Har bir bolaning rivojlanishi, shu jumladan aqliy rivojlanishi individual naqshga muvofiq sodir bo'ladi, shuning uchun butunlay bir xil qobiliyatga ega bo'lgan bolalar yo'q. Bolaning aql-zakovatiga ko'plab omillar, jumladan irsiyat, atrofda hissiy muhit, o'rganish intensivligi, sog'lig'i va boshqalar ta'sir qiladi. Aksariyat olimlar inson rivojlanishi, jumladan, intellektual rivojlanish bosqichma-bosqich sodir bo'lishiga rozi. Ushbu jarayonni tasvirlash uchun bir nechta diagrammalar qo'llaniladi. Shunday qilib, unume'tirof etilgan nazariyalardan biriga ko'ra, bolaning aqliy rivojlanishida 3 asosiy bosqich mavjud: Sensomotor bosqich (tug'ilgandan 2 yoshgacha) vosita va hissiy qobiliyatlarni egallash davri. Bolaning aqliy rivojlanishining ushbu bosqichida u turli xil harakat qobiliyatlarini o'zlashtiradi, atrofida narsalarning tuzilishi va xususiyatlari bilan tanishadi. Bolada tug'ma reflekslar rivojlanadi va shartli bo'lganlar shakllanadi, aniq maqsadga erishishga qaratilgan qasddan harakatlarning rivojlanishi mavjud; Muayyan operatsiyalar bosqichi (2 yoshdan 11 yoshgacha) - bola taqqoslashni, tasniflashni, o'lchashni, ketma-ket joylashtirishni va hokazolarni, hajmi, miqdori, soni, vazni, sig'imi, hajmi va boshqalar bilan ishlashni o'rganadi. Bolaning intellektual rivojlanishining ushbu davrining oxiriga kelib, u ob'ektlarning xususiyatlari o'rtasidagi munosabatlarni tobora ko'proq tushunadi, bu unga ob'ektlarni kosmosda tartibga solish, oddiy jismoniy muammolarni hal qilish imkonini beradi; Rasmiy operatsiyalar bosqichi (11 yoshdan 15 yoshgacha) - aqliy operatsiyalar aniq qo'llab-quvvatlanmasdan amalga oshiriladi, mavhum fikrlash paydo bo'ladi, bu gipotezalar va chegirmalar yordamida ishlaydi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishi faoliyat jarayonida, dastlab muomalada bo'lish, narsalar bilan bajariladigan faoliyat natijasida, keyin esa o'quv, mehnat, samarali faoliyatlar: rasm chizish, loy va plastilindan buyumlar yasash, applikasiya, qurish - yasash jarayonida amalga oshirib boriladi. Bolaning aqliy rivojlanishga ta'lim va tarbiya samarali ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berishni to'g'ri tashkil etish uchun ularning aqliy rivojlanish qonuniyatlari va imkoniyatlarini bilish kerak. Aqliy tarbiyaning vazifasi uning mazmuni, metodi va tashkil etilishiga qarab belgilanadi. Pedagogika va psixologiya fani aqliy tarbiya berish vazifalarini samarali hal etishda, bir tomondan, bolaning imkoniyatlaridan unumli foydalanish, ikkinchi tomondan, bola organizmning umumiy charchashiga sabab bo'lishi mumkin bo'lgan ortiqcha toliqtirish bo'lmasligi yo'llarini topish uchun maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanishi qonuniyatlari va imkoniyatlarini o'rganish bilan shugullanadi. Keyingi yillarda olib borilgan psixologik- pedagogik tadqiqotlarning natijalari maktabgacha tarbiya yoshi davrida bolalarning aqliy rivojlanishida juda katta imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatdi. Bularning hammasi maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga beriladigan bilim malaka va ko'nikmalar mazmunini yanada chuqurlashtirish, hajmini kengaytirish maqsadga muvofiq ekanligidan

dalolatdir. Maktabgacha tarbiya yoshining oxiriga kelib, bolalar tevarak-atrof to'g'risida kattagina hajmdagi eng oddiy bilim va tushunchalarga ega bo'ladilar, asosiy fikrlash jarayonlarini egallab oladilar. Faqat yaxshi tashkil etilgan faoliyat jarayonidagina to'laqonli aqliy rivojlanish ro'y beradi, shuning uchun o'qituvchi va tarbiyachilarning asosiy vazifasi – bolaga muayyan maqsadni ko'zlab tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish uchun kerakli sharoit yaratishdir.

Maktabgacha tarbiya pedagogikasi yosh avlodni aqliy tarbiyalash vazifalarini jamiyatimizning ijtimoiy talablariga va insonning aqliy rivojlanish mohiyati va tabiatiga asoslanib ishlab chiqadi.

Aqliy tarbiyaning asosiy vazifalari:

- Bolalarda tabiat va jamiyat to'g'risidagi bilimlar tizimini, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish.

- Aqliy faoliyat, bilish jarayonlari va qobiliyatlarni, aqliy jarayonning xilma-xil usullarini rivojlantirish.

- Mustaqil bilish qobiliyatlarini, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish.

- Aqliy bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish.

Bilimni tasavvurlar va tushunchalar, qoidalar, qonuniyatlar, sistemalar shaklidagi turli fanlarning mazmuni tashkil etadi. Aqliy tarbiyaning vazifasi bolalarda voqea va hodisalarni to'la aks ettiradigan yuksak darajadagi umumlashtirilgan bilimlar tizimini shakllantirishdan iboratdir. Bilim dunyoqarashning asosini tashkil etadi. Demak, bola tevarak atrofdagi narsalar, ularning vazifasi sifati va xossalari (sinadi, pachoq bo'ladi, yirtiladi, to'kiladi) haqida, qaysi materialdan tayyorlanganligi to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'ladi. U tabiat hodisalari, ularning o'zaro bog'liqligi va qonuniyatlari (yil fasllarining o'ziga xos belgilari, ular o'rtasidagi bog'lanishlar, hayvonlar, ularning hayoti va yashash tarzining tashkil qilinishiga, xulqiga, yashash sharoitiga mosligi va h.k.) ni bilib oladilar. Jonsiz tabiat, o'simliklar, hasharot va hayvonlarni kuzatishi jarayonida tarbiyachi bolalarda borliq to'g'risidagi materialistik tasavvurlarni shakllantirib boradi. Bilimlarni egallab borish natijasida bolaning shaxsi ham shakllanib boradi. Bola san'atning har xil turlari to'g'risidagi tasavvur va tushunchalarni egallab oladi. Bilim insonning mehnatga munosabatini shakllantiradi. Aqliy faoliyatni rivojlantirish bilim hajmi va xususiyatiga bog'liq. Aqliy faoliyatni rivojlantirish esa psixik jarayonlarni sezgi va idrok etish, taassurot, xotira, fikrlash, tasavvur va nutqni shakllantirish ni ham bildiradi. Bunda ularga aqliy faoliyatning g'oyat samaradorligini ta'minlaydigan his-tuyg'ular nozikligi va aniqligi, idrok etishning sobitqadamligi va to'laqonli, esda qolishning mustahkamligi hamda ongligi, tafakkur mantiqi va uning moslashuvchanligi, ijodiy xususiyat va mustaqillikka xos bo'lishi kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalar, qoida tariqasida, allaqachon etarli nutqni shakllantirish ko'nikmalariga ega, yangi bilimlarni egallashni o'rganadilar va aqliy faoliyatning tobora murakkab usullarini tushunadilar. Shu bilan birga, bolaning aqliy tarbiyasi ota-onalar uchun nafaqat bolaga uning atrofidagi dunyo haqida maksimal darajada ma'lumot berishdan iborat. Bu jarayonda muhim rol bolalarning bilim faolligini yaxshilash istagi - bolaning baholash, taqqoslash, umumlashtirish va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning asosiy maqsad va vazifalari bolalarni jismoniy va aqliy jihatdan rivojlantirish, ularning ruxiyat, shaxsiy qobiliyatlari, intilish va ehtiyojlarini qondirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga,

mustaqillik goyalariga sodiq holda voyaga yetib borishni ta'minlash, ularni maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'yilgan davlat talablariga muvofiq maktab ta'limiga tayyorlashdan iborat. Maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish jarayoni oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalarning bajarilishiga erishish «Uchinchi ming yillikning bolasi» tayanch dasturi asosida amalga oshiriladi.

Xar bir oila barkamol avlodni tarbiyalash uchun qayg'urishi lozim. Shu bois «Ta'lim to'g'risida»gi qonun hamda «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashning asosiy omili bo'lgan kadrlarni tayyorlash borasidagi eng zarur tadbirlar tizimi belgilab berildi. Sog'lom avlodni tarbiyalash davlat va jamiyatning ustuvor yo'nalishidir.

Bolalarda aqliy faoliyatni dastlab muomila orqali, so'ng mashg'ulotlar, o'yinlar, bilim berish orqali amalga oshirildi. Bola xar doim buyumlar, xodisalar orasida bo'ladi. Doimo biror narsa bilan tanishadi, nimanidir bilib oladi, ushlab ko'radi, nimagadir quloq soladi, shu tarzda bola dunyoni anglaydi. Tevarak-atrof buyum va narsalar bolalarining sezgi organlariga, analizatorlarga ta'sir etadi va sezgi hosil bo'ladi. Sezgi bolalarda ayrim xossalarni bilib olishga yordam beradi. Bolada aqliy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish, eng oddiy faoliyat usullari predmetlarini tekshirish, ulardagi muhim va muhim bo'lmagan belgilarni ajratib ko'rsatish boshqa predmetlar bilan taqqoslash maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda aqliy tarbiya berish vazifalaridan biridir. Pedagogika, psixologiya fani aqliy tarbiya vazifalarini samarali hal etish birinchi navbatda bolaning imkoniyatlarini to'g'ri foydalanishni, ikkinchi tomondan bola organizmining charchashiga sabab buladigan ortikcha nagruzka bulmasligi kerak degan fikrni ilgari suradi. To'g'ri tashkil etilgan faoliyat jarayonidagina to'la qonli aqliy rivojlanish ro'y beradi. Shu sababli pedagoglarning vazifasi muayyan maqsadni ko'zlab, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish uchun kerakli sharoitni yaratish bolalarda aqliy faoliyatni dastlab muomala orqali so'ng mashg'ulotlar, bilim berish orqali amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: O'zbekiston, 2003.
2. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi / Barkamol avlod O'zbekistontaraqqiyotining poydevori. - T.: «Sharq» nashnyot-matbaa konserni. 1997. - 20-29-b.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni / Barkamol avlod - O'zbekistontaraqqiyotining poydevori - T.«O'zbekiston», 1997.-B. 31-61.
4. O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi.-1.:Fan va texnologiya"nashriyoti, 2011. - 40 b.
5. Maktabgacha tarbiya muassasa to'g'risidagi Nizom -1995..
6. Yusupova S - Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. O'quv qo'llanma T. O'qituvchi. 1993.